

AS Dikkedokken

Kulturminne KU Dikkedokken

Utgave: 1

Dato: 2015-02-09

DOKUMENTINFORMASJON

Oppdragsgiver:	AS Dikkedokken
Rapporttittel:	Kulturminne KU Dikkedokken
Utgave/dato:	25.11.2014
Arkivreferanse:	-
Oppdrag:	535870 – Dikkedokken
Oppdragsleder:	Kjersti Ingolvdotter Vevatne
Fag:	Plan og urbanisme
Tema	Kulturminner
Skrevet av:	Kjersti Ingolvdotter Vevatne
Kvalitetskontroll:	Endre Sten Nilsen, Astrid Storøy
Asplan Viak AS	www.asplanviak.no

FORORD

Asplan Viak har vært engasjert av AS Dikkedokken for å utarbeide et kulturminnegrunnlag for konsekvensutredning av ny reguleringsplan for Dikkedokken. Oppdragsgiver har vært Lie Øyen Arkitekter, på vegne av AS Dikkedokken. Tai Grung, Lie Øyen Arkitekter, har vært kontaktperson for oppdraget.

Kjersti Ingolvsdotter Vevatne har vært oppdragsleder for Asplan Viak. Endre Sten Nilsen har bidratt inn på nyere tids kulturminner. Astrid Storøy har kvalitetssikret kulturminnegrunnlaget.

Framsidedilde: Foto av Ø. H. Berger etter "Fra Nordnespynten til Vaskerelven, Antikvarisk register for Bergen, sone 3».

Bergen, 05/05/2015

Kjersti Ingolvsdotter Vevatne
Oppdragsleder

Astrid Storøy
Kvalitetssikrer

INNHOLDSFORTEGNELSE

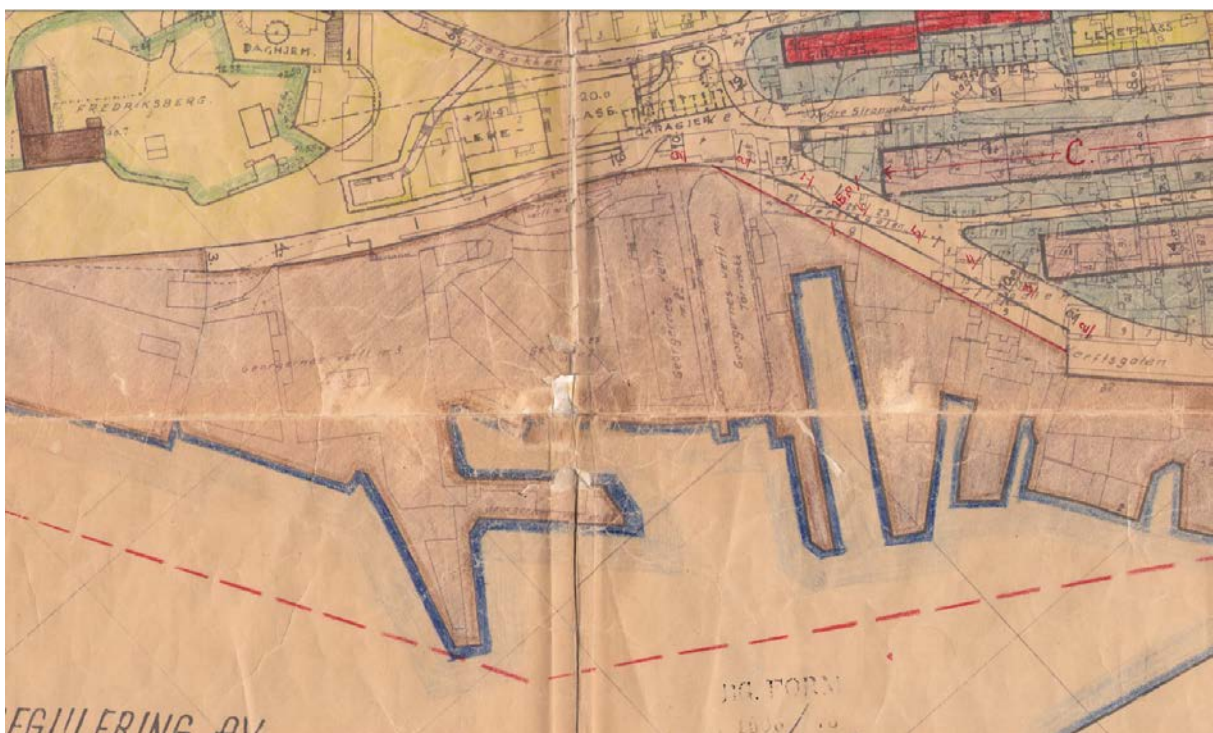
1	Bakgrunn.....	4
2	Mål og metode	6
2.1	Mål	6
2.2	Metode	6
2.3	Influensområder	6
3	Kulturminner og kulturmiljø i planområdet – bydelen Nordnes	7
3.1	Generelt om kulturminnene i området	7
3.2	Verft, dokk og kaier - Kulturmiljø 1.....	11
3.3	Småhusbebyggelsen – kulturmiljø 2.....	27
3.4	Fredriksberg festning og Galgebakken– kulturmiljø 3.....	29
4	Planens omfang på kulturminner	32
4.1	Verft, dokk og kaier	34
4.2	Småhusbebyggelsen.....	35
4.3	Fredriksberg festning og Galgebakken.....	37
4.4	Planens samlede konsekvens for kulturminner og kulturmiljø og forslag til avbøtende tiltak	40
5	Potensial for nye arkeologiske funn.....	41
6	Kilder.....	42

1 BAKGRUNN

Området ved Georgernes verft og Kjødehallene er preget av større industribygninger og havneanlegg langs strandsonen. I det stigende landskapet og i områdene noe lenger sør, finnes småskala og topologisk gruppert førindustriell trehusbebyggelse, med enkelte innslag av murgårder. Høyest ligger Fredriksberg festning, Kulturhuset USF, som er en tidligere sardinfabrikk, grenser til planområdet.

Planområdet ligger innenfor grensen for automatisk fredet bygrunn, og antikvariske myndigheter skal kunne foreta undersøkelser i grunnen før og under arbeid som skal utføres.

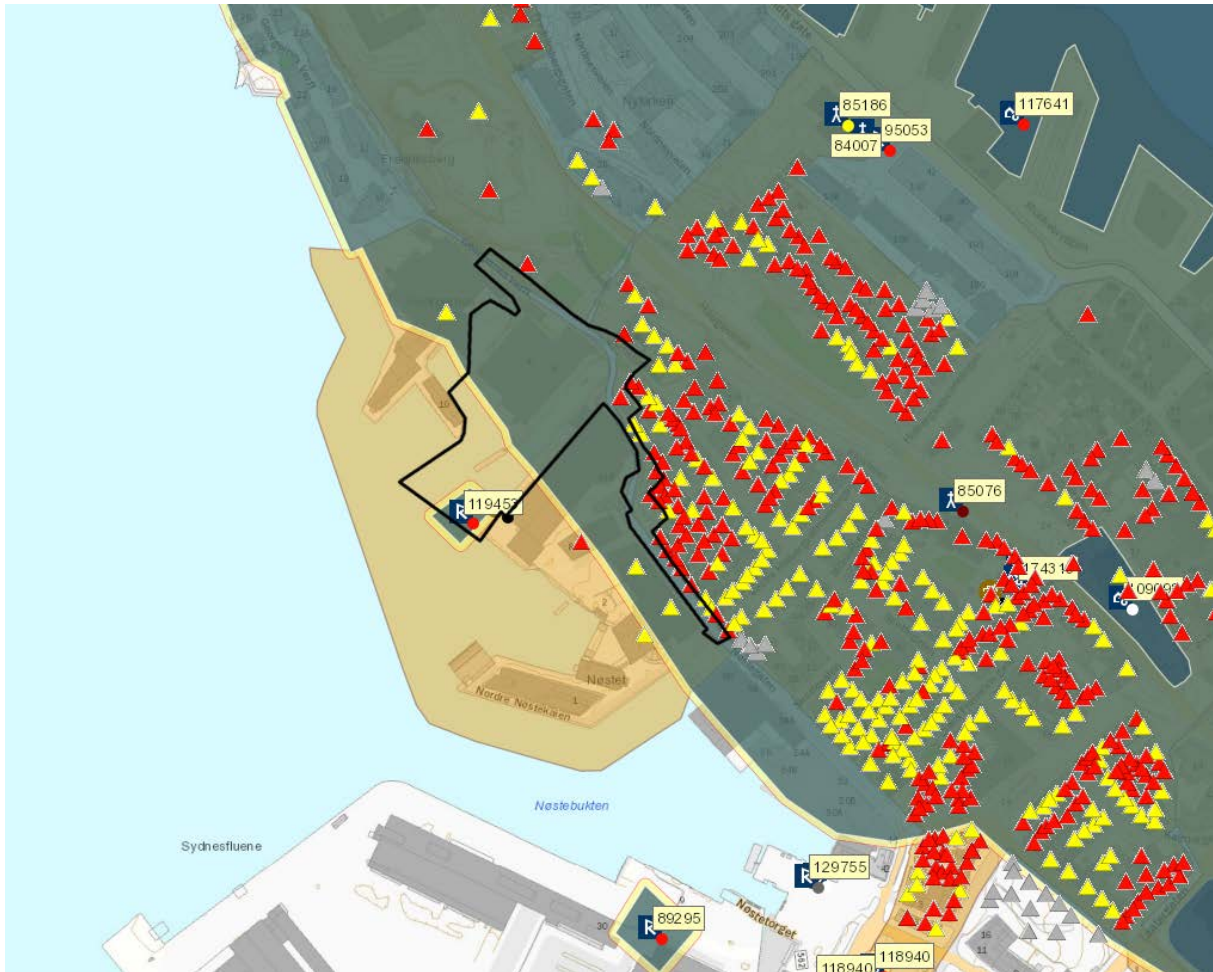
I kommuneplanens arealdel for Bergen 2010 – 2021 er området regulert til sentrumsformål. I KDP for Bergenshus Sentrum (plan 15780000) er området avsatt til bolig, og inngår i byutviklingsområde med åpent blandingsformål. Det er krav om ny reguleringsplan. I gjeldende reguleringsplan for Nøstet-Vestre Nordnes vedtatt i 1948 er området vist som industri.

Figur 1. Gjeldende reguleringsplan fra 1948

Formål med planarbeidet er å åpne og revitalisere tidligere industriarealer ved Dikkedokken/Georgernes Verft, og transformere det til by slik at det blir en attraktiv del av Nordnes vestsida og Bergen sentrum,- som boligområde, for næring og for utøvelse av kulturfaglige virksomhet.

På grunn av kulturminneverdiene skal tiltaket konsekvensutredes. Denne kulturminnedokumentasjonen omfatter en sammenfatning av de opplysninger det er offentlig tilgang på som gjelder Dikkedokken og omkringliggende areal. Planområdet er befart og bygningsmasse og andre strukturer er fotografert.

Figur 2. Utsnitt fra Askeladden, nasjonal database for kulturminner. Planen vist med svart linje ligger i stor grad innenfor fredet middelaldergrunn (mørk blå). I tillegg er hele området del av delområde Bergen-Verftet i NB-registeret (K72) vist med brun farge. Innenfor plangrensen finnes et fredet hamneområde, id 119453. Røde og gule trekanter i kartet er bygninger registrert i SEFRAK.

2 MÅL OG METODE

2.1 Mål

Hovedmålet med kulturminnegrunnlaget er å skaffe kunnskap om kulturhistoriske verdier i plan- og influensområdet, slik at dette kan legges til grunn ved utforming av planen.

2.2 Metode

Denne utredningen omfatter en sammenfatning av de opplysninger det er offentlig tilgang på i forhold til kjente kulturminner og kulturmiljø i planområdet. Kartleggingen av kulturminner er basert på registreringer i Askeladden og bygningsregisteret SEFRAK, samt befaringsnotiser.

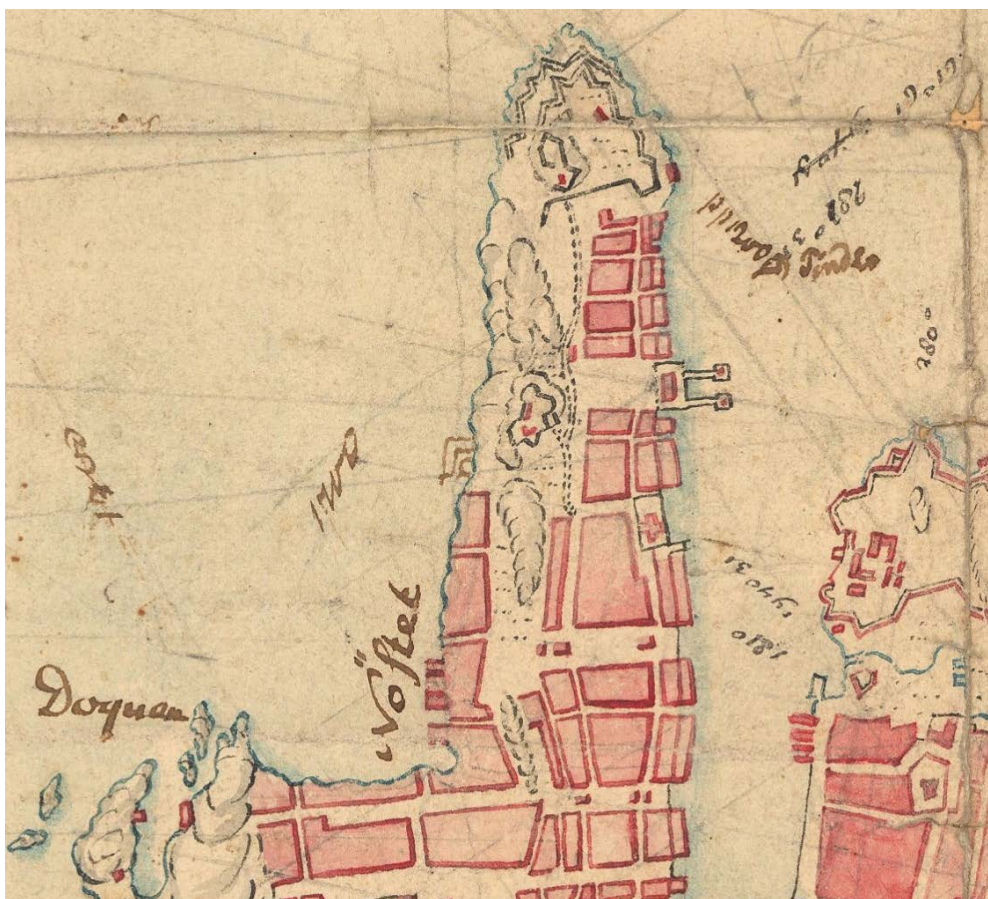
2.3 Influensområder

Tiltaksområdet består av områder som blir direkte påvirket av arealbeslag ved den planlagte utbyggingen, for eksempel anleggsveier, linjenett, kabler og riggområder som er kjent på dette tidspunktet. Områder der man venter at kulturminner og kulturhistoriske verdier kan bli påvirket av tiltakene, er definert som influensområde. Influensområdet blir påvirket blant annet av tiltakets lokalisering og utforming, visuelle sammenhenger, vegetasjon og landskap. For å kunne se helheten i den kulturhistoriske utviklingen og i bevarte kulturmiljø er disse forholdene omtalt. Influensområdet er vurdert til å omfatte det området som blir berørt direkte og visuelt av tiltak.

3 KULTURMINNER OG KULTURMILJØ I PLANOMRÅDET – BYDELEN NORDNES

3.1 Generelt om kulturminnene i området

Områdene fra Nøstet til Verftet har alltid vært en del av Bergen by og er kjent i kilder fra 1600-tallet. På 1500- og 1600-tallet var området dominert av naust, hoper, utstikkerbrygger, og kronglete smale gateløp med småhus og skur. Bydelen var en forstad til Bergen med arbeidere, fiskere og sjøfolk. På 1600-tallet bygde handelshusene kaier og store boder i området. At området alltid har vært knyttet til sjø og handel er tydeliggjort av det marinarkeologiske havneområdet som er påvist like utenfor tørrdokken. Her er det funnet ballast av flint og tegl, fat og kokepotter av keramikk, kritt Piper m.m. datert fra 1600-tallet til 1800-tallet. Funnet er fredet. I 1784 ble Georgernes Verft startet av to handelshus. På grunn av verftet etablerte flere håndverkere seg i området, I 1840 var verftet det største i landet med 300 ansatte. Arbeidsplassene og aktiviteten ga grunnlag for bolighus like i nærheten. Dette førte til den karakteristiske bosetningen med små hus langs smale smau.

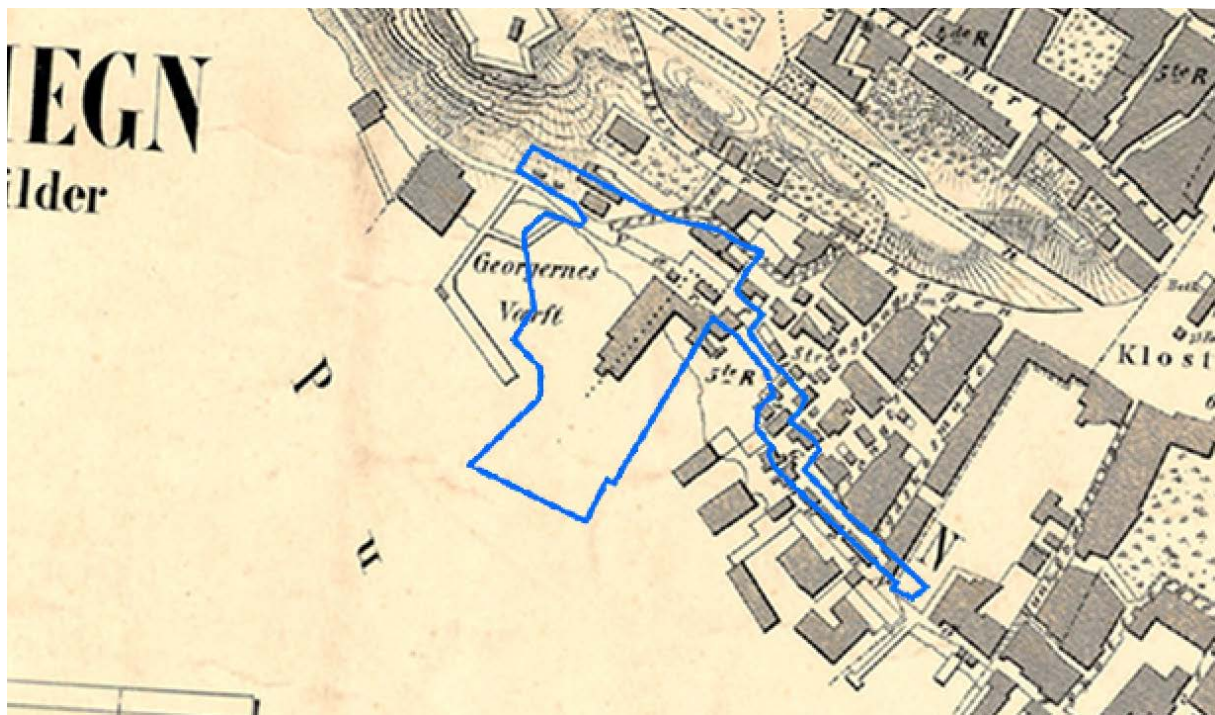
Figur 3. Utsnitt av kart fra 1750 der «Verftet» er påført. Fredriks Berg festning er også markert. Statens Kartverk.

I 1905 kjøpte United Sardine Factories A/S tomt på verftet, og man begynte med fliseforedling. Knappe 10 år etter var de den største bedriften i Bergen med 357 ansatte. I 1860 ble det laget en reguleringsplan for Nøstet. De nye husene som ble bygd var pussforblendede leiegårder på 3-4 etasjer. Dette førte til at området fikk en blanding av små

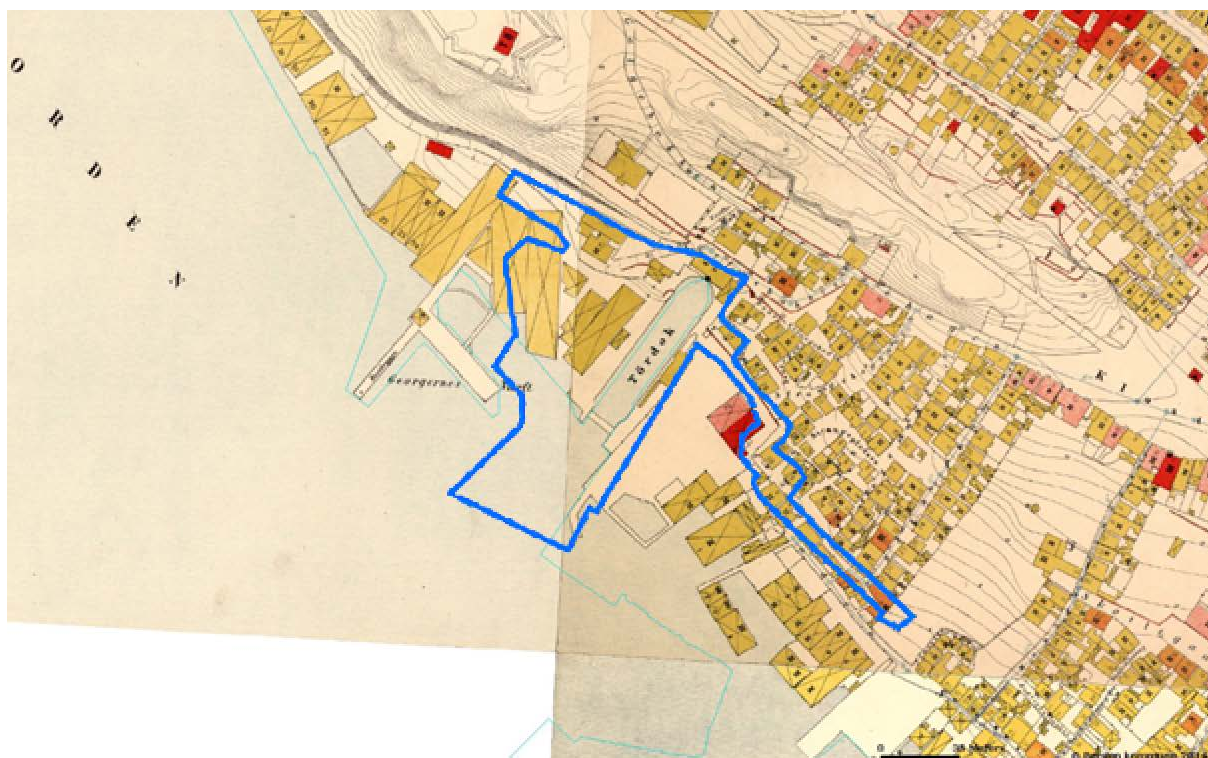
trehus med en eller to etasjer og høyere leiegårder. Nøstegaten ble utvidet for å sikre tilkomst til boder og lager i tilfelle brann.

Under høykonjunkturen i siste halvdel av 1800 tallet tok handelen seg kraftig opp, og industrialiseringen kom for fullt. Flere bedrifter etablerte seg rundt århundreskiftet, men Geogernes Verft greidde ikke omstillingen fra seilskip til dampskip og ble nedlagt i 1905. Dokken ble etter dette leigd ut til ulike skipsverft. Det ble bygget trikotasjefabrikk ved Verftet, men denne flyttet etter kort tid til Hop (Gullestad 1979).

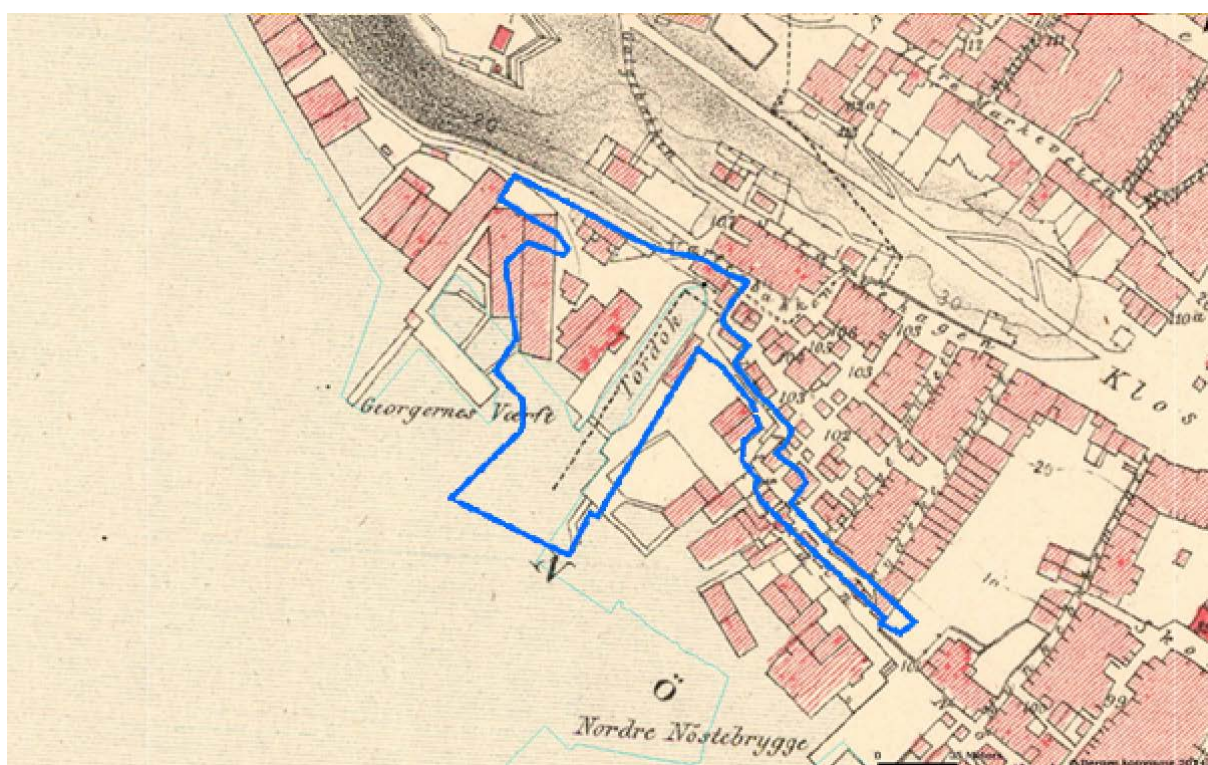
På begynnelsen av 1900-tallet var det mange små foretak og bedrifter i strandsonen, men etter hvert gikk eiendommene over på stadig færre hender.

Figur 4. Kart fra 1864. Plangrensen er vist med blått. Georgernes verft har eksister i 70 år. Tørrdokken er ikke anlagt. Kilde: Statens kartverk.

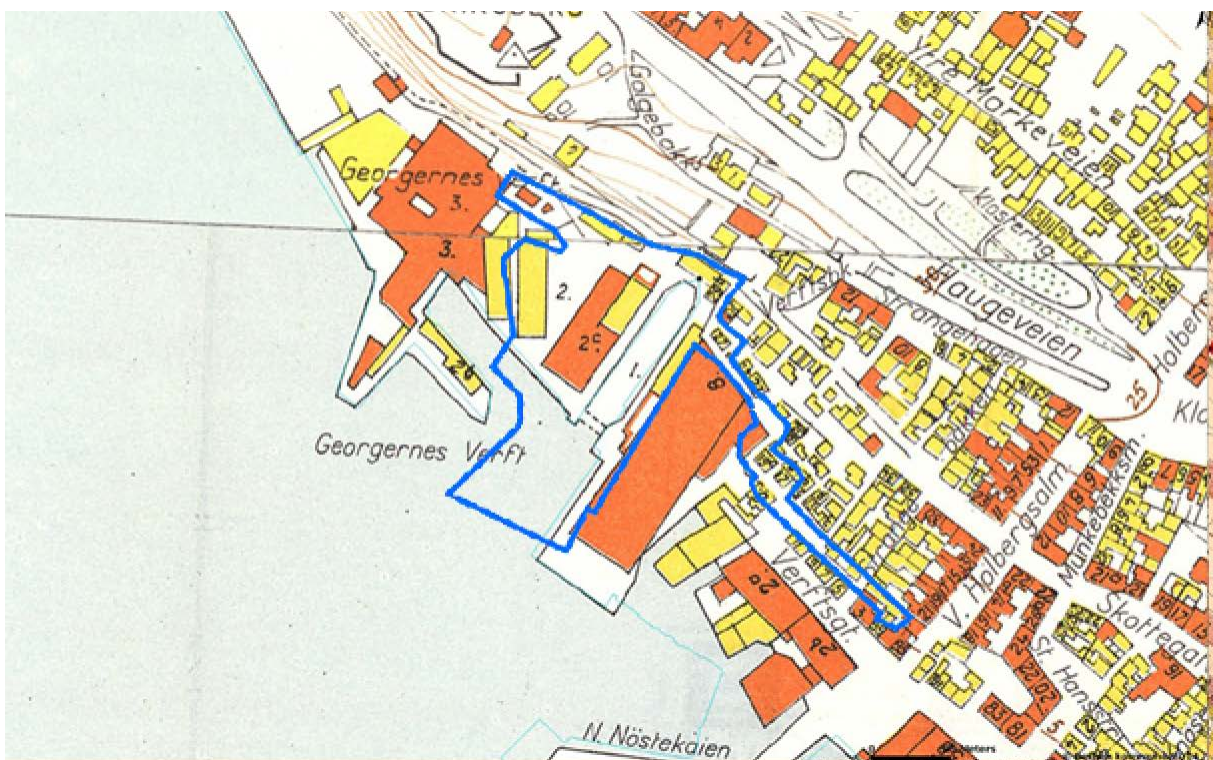
Figur 5. Kart fra 1880 viser at tørrdokken med Dokkhus er på plass. Plangrensen er vist med blått. Bergenskart.no

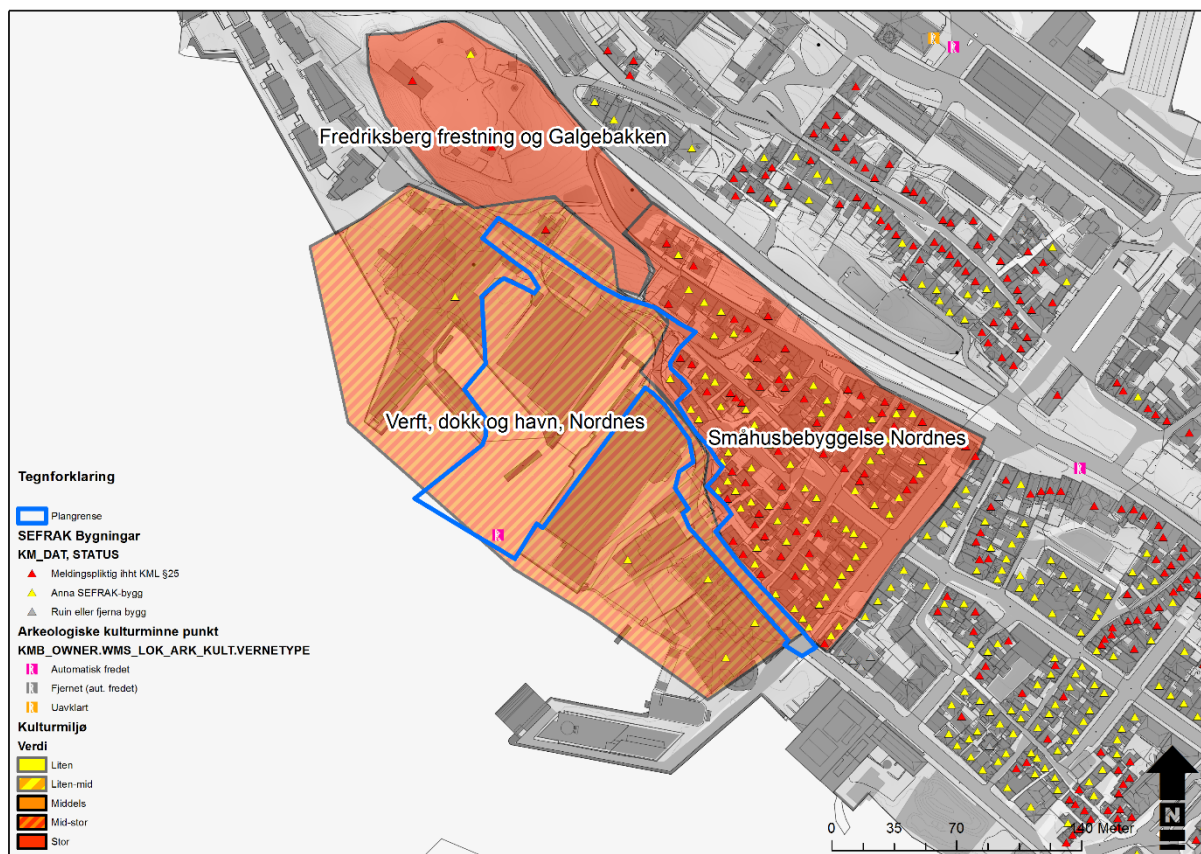
Figur 6. Kart fra 1883. Plangrensen er vist med blått. Bergenskart.no

Figur 7. Kart fra 1913. Plangrens er vist med blått. Bergenskart.no

Figur 8. Kart fra 1957. Plangrens er vist med blått

Figur 9. I og ved planområdet (vist med blå linje) er det definert tre ulike kulturmiljø der verdi er angitt med farge. Kulturminner og miljø som ikke anses å være i planens influensområde er ikke verdivurdert.

3.2 Verft, dokk og kaier - Kulturmiljø 1

Kulturmiljø 1 ligger langs hele sjøsiden i planområdet, og omfatter et område som har lange tradisjoner som havn, dokk og område for en rekke små og store bedrifter og industriforetak. Det er et område som har vært viktig arbeidsplass for mange. Bygninger er blitt reist, endret og revet. Endringene har til dels vært store, og skjedd i takt med de skiftende behovene for virksomhetene som har holdt til her.

3.2.1 Dikkedokken, Dokkhuset og Georgernes Verft

Georgernes verft har fått navnet sitt etter de to som opprettet verftet; Georg Ferdinand Vedeler (1736-1803 og Jørgen Georg Brunchorst (1735-1800). Opprettelsen av verftet skjedde i 1784, og dokken er regnet som Norges eldste gjenværende sivilie tørrdokk. I 1853 overtok Annanias Dekke – noe som ga navnet til dokken ved verftet – «Dekkedokken», som etter hvert ble til «Dikkedokken».

I Dekkes tid ble det bygget mange skip. Tørrdokken kom i 1871. Den siste seilskuta ble fullført i 1882. Mot slutten av 1800-tallet sank aktiviteten betraktelig, og rundt 1900 var det slutt på all skipsbygning etter 116 års drift.

Av den eldste delen av verftet gjenstår tørrdokken med dokkhus. De store trebyggene tilknyttet verftet er revet, og erstattet av Kjødehallene. Verftsområdet er derfor omtalt i to bolker.

Figur 10. Dette bildet er tatt før pipen ved Dokkhuset ble bygget, en gang mellom 1862 og 1869. Fremst i bildet ligger «Villa Bakken», i Galgebakken 2, oppført i 1856 av Johan Mungaard Dekke som var far til Annanias Dekke. Bygget er borte i kart fra 1957. Fotograf: Marcus Selmer. Billedsamlingen UiB.

Figur 11. Verftet sett fra Galgebakken. Skal være tatt en gang mellom 1918 og 1930. Fotograf: Olai Schumann Olsen. Billedsamlingen, UiB.

Figur 12. Verftet og Dikkedokken der «dokkskipet» som stenger av slik at dokken kan tømmes på plass. Vist med pil. Bilde ca. 1958. Widerøe's Flyveselskap AS Billedsamlingen Uib.

Figur 13. Georgernes verft, 1970. Tørrdokken er tømt. Billedsamlingen UiB.

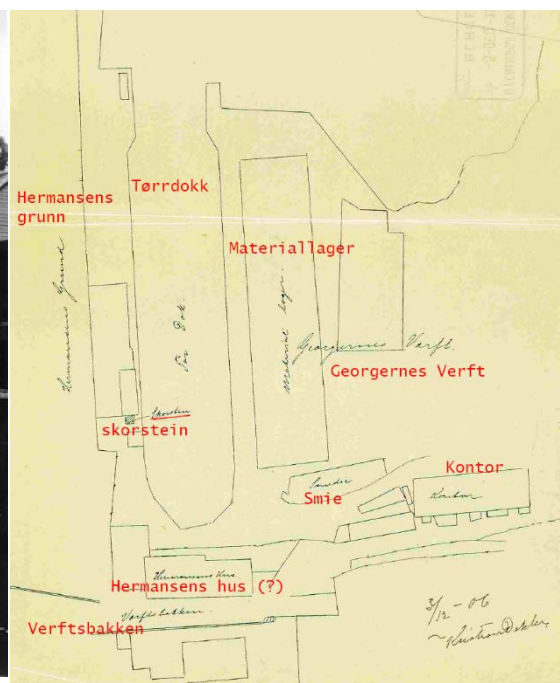
Dokkhuset var et viktig bygg for selve dokken, og inneholdt bl.a. pumpen som tømte dokken for vann. Bygget var, og er fortsatt i to etasjer. Det antas at det opprinnelige bygget er ført opp samtidig med tørrdokken, i 1870-årene. I 1906 ble det søkt om å føre opp en skorstein for maskinen til dokken og dampsgen. Pipen ble reist, og er synlig på bilder fra 1950-tallet. Det er ukjent når pipen ble fjernet. I dag er bygget delvis ombygget og fungerer nå som lydstudio. Dagens grunnflate er 110 + 40 m².

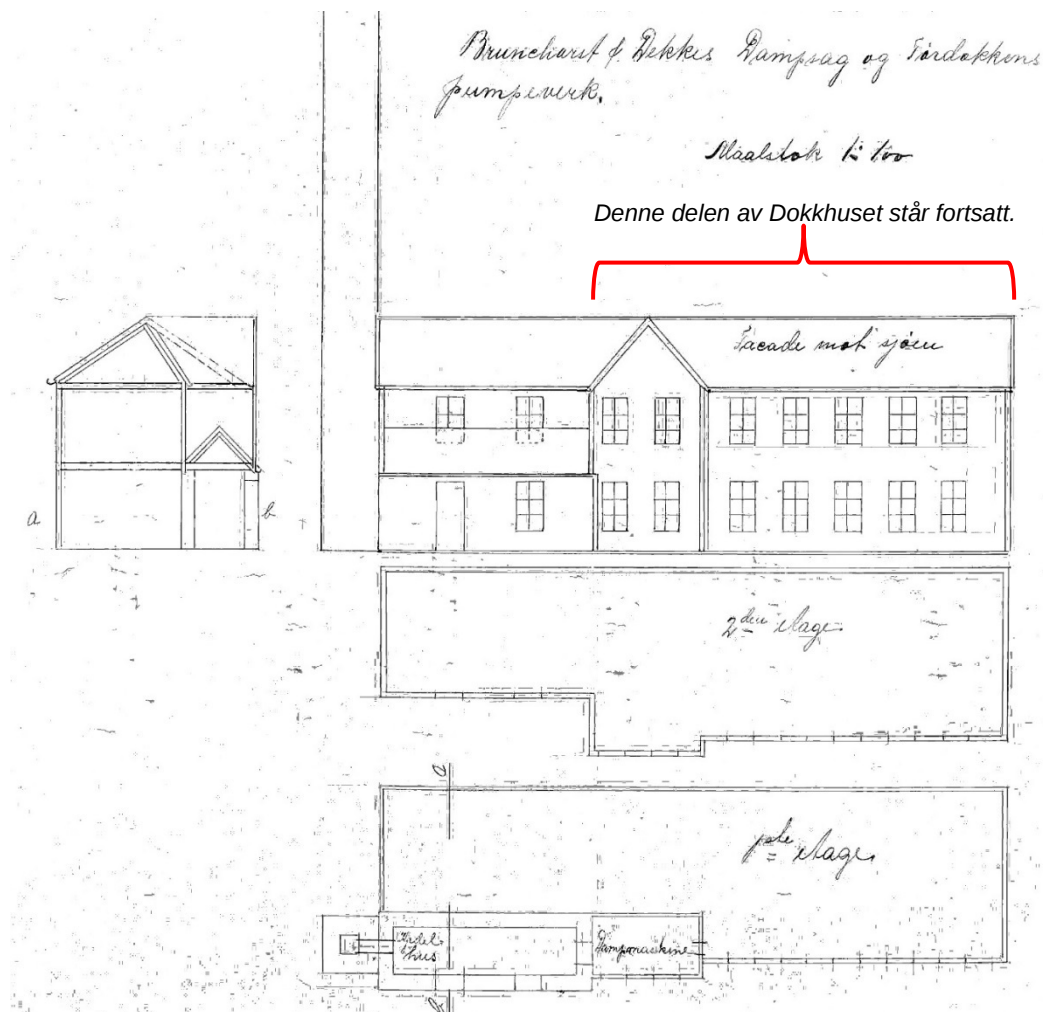
Figur 14. Dikkedokken og Dokkhuset 1957. Billedsamlingen UiB

Figur 15. Dikkedokken og Dokkhuset med pipe 1957. Billedsamlingen UiB.

Figur 16. Skisse fra 1906 som bl.a. gjelder søknad om oppføring av pipe, signert Kristian Dekke.

Figur 17. Skisse av Dokkhuset 1906, signert Kristian Dekke.

Figur 18. Dokkhuset i dag.

Figur 19. Nordlig del av Dokkhuset er borte, men er synlig i fundamenter og trapp nærmest fotografen.

Tørrdokken ("Dikkedokken") har en bredde på ca. 11 meter og en lengde på ca. 75 meter og med avtrappete og steinsatte dokksider. I senere tid er det anlagt trebrygger langs dokksidene for fortøyning av fritidsbåter. De omsluttende flatene i dokksidene samt bunnen av dokken er intakt. Dokken er i dag åpen mot sjøsiden, da det tidligere dokkskipet er kondemnert/hugget. Det er få andre gjenværende tekniske elementer knyttet til den tidligere driften av dokken.

Figur 20. østlig side av tørrdokken. Området der dokkskipet kunne stenge av er bygget med annen type stein.

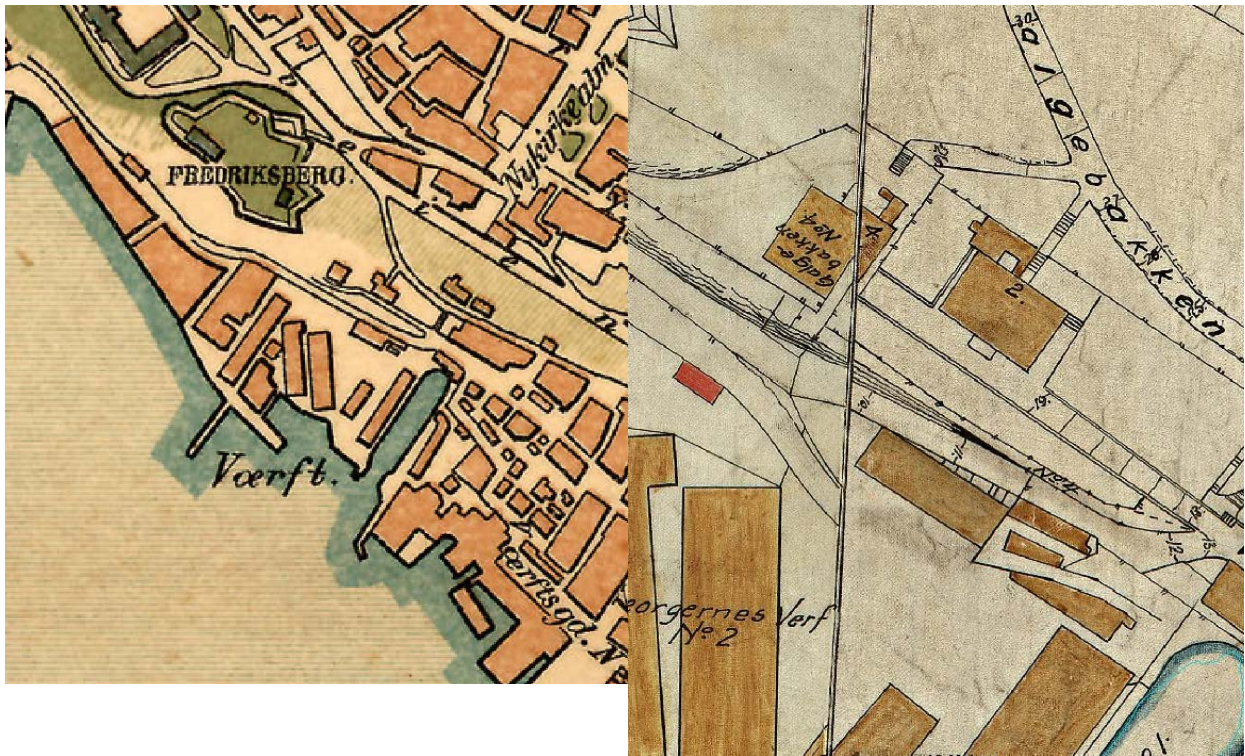

Figur 21. Tørrdokken ligger fremdeles som et tydelig element i området.

Figur 22. Flyfoto som viser Dikkedokken (dokk og Dokkhuset).

Like nord for Dikkedokken ligger det et bolighus med adresse Galgebakken 4. tidligere lå også Galgebakken 2 i området, men denne bygningen er borte.

Figur 23. Galgebakken 2 og 4 er synlig i kart fra 1907 (til venstre) og 1913 (til høyre)

Galgebakken 4 er ifølge SEFRAK-registeret en horisontaldelt tomannsbolig (id 120110470). Tidfestingen er satt til 1750-1774 – noe som ikke stemmer jf. kartmaterialet, da bygget ikke er synlig i kart eldre enn 1907.

Galgebakken 2, «Villa Bakken» er vist på foto ved figur 10. Bygget ble oppført i 1856 av Johan Mungaard Dekke som var far til Annanias Dekke. Bygget er borte i kart fra 1957.

Kulturhistorisk verdi, Dikkedokken (tørrdokk og Dokkhuset):

Tørrdokken er fra slutten av 1800-tallet, og er trolig den eldste sivile tørrdokken i landet. Den har høy opplevelselsesverdi som historisk objekt og er svært tydelig og lesbar siden den fremdeles er et åpent vannspeil. Opprinnelig mur langs sidene av tørrdokken er intakt. Dokkskipet som kunne stenge av dokken og muliggjorde tømning av vann er tapt. Tørrdokken ligger som del av et større tradisjonsrikt havne- og industrimiljø. Kulturminnet har også høy verdi på grunn av sin sjeldenhet, og har bruksverdi som havn. Kulturhistorisk verdi for tørrdokken vurderes som stor.

Dokkhuset antas å være like gammelt som tørrdokken, bygget på slutten av 1800-tallet. Deler av det opprinnelige bygget er borte. Bygget er ellers en god del endret, og har redusert kunnskapsverdi. Det er i stor grad ombygd innvendig, og overflater inne er nye. Bygget ligger i sammenheng til tørrdokken, og kulturhistorisk verdi er først og fremst knyttet til dette forholdet. Som enkeltobjekt har Dokkhuset liten til middels kulturhistorisk verdi, men stor som et viktig element for å forstå tørrdokken.

Tålegrense: tørrdokken har lav tålegrense og er sårbar for å bli endret i form og størrelse, eller at vannspeilet blir mindre. Kontakt til fjorden er vesentlig. I området der dokkskipet har lagt kan det tåles inngrep så lenge det ikke går på bekostning av tørrdokkaens form og sammenheng med sjø. Dokkhuset har først og fremst sin verdi knyttet til sitt volum, høyde og relasjon til tørrdokken. Om dette endres kan verdi bli redusert. Forholdet mellom Dokkhuset og tørrdokken er særlig viktig.

3.2.2 Kjødehallene

De fire Kjødehallene eid av Kjøde-familien er anlagt i samme område der bygningene for det gamle verftet lå. Hallene er en fortsettelse av verftshistorien, og forteller om en industrialisering av marin virksomhet. Hallene ligger i ved tørrdokken.

Bygningene består av tre store industrier oppført på 1950- og 60-tallet, tillegg til en påbegynt hall (åpne stålkonstruksjon) helt i nord.

De ferdige hallene har porter mot kaisiden med parallelle løp som ligger fra kaisiden og inn mot en høy skjæring foran vegggrunnen over. I hall 1 som ligger langs tørrdokken er det innskutte dekk med bl.a. verksted og kontor.

Hallene er oppført med bæreverk av stål, støpte dekker og med lettbetong elementer som takverk. Takflatene er teknet med papp. Hallene har en samlet en grunnflate på 2.830 m², og til sammen et brutto areal på ca. 3.880 m².

Fasadene er delvis fornyet på 1990-tallet med overflater av korrugerte stålblader delvis i kombinasjon med større vindusflater av industrikarakter.

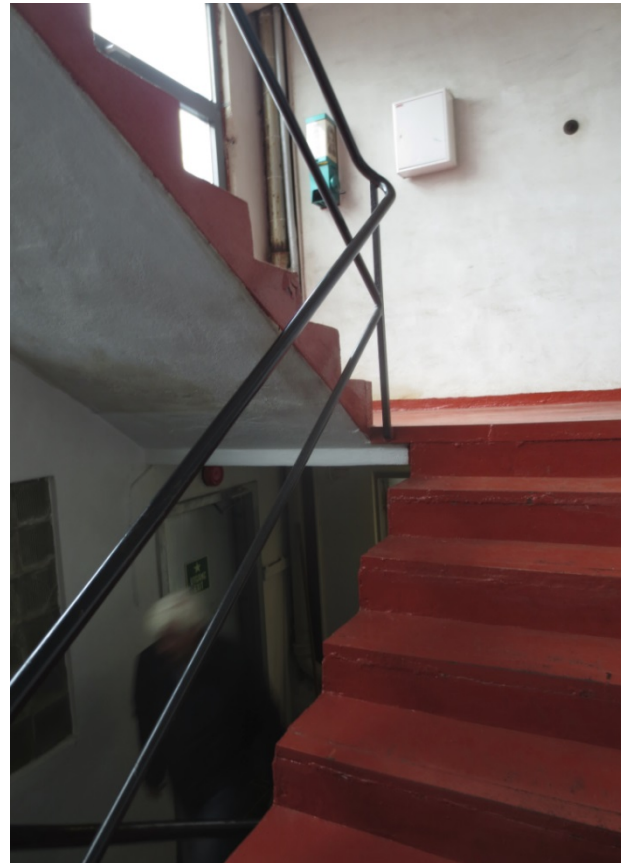
Figur 24. Fasaden mot sjø.

Figur 25. Fasade mot tørrdokken

Figur 26. Interiør i hallene.

Figur 27. Interiør og trappeoppgang.

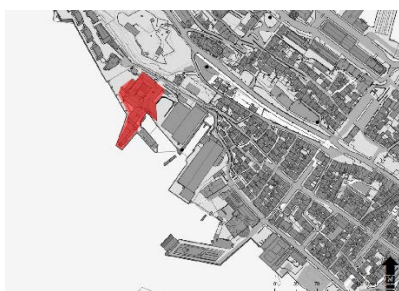
Figur 28. Inne i en av de vestligste hallene sees opprinnelig mur opp mot gateløp i hallens nordlige del (foto til venstre): Dette viser rekkverk langs gaten som gikk på sørsiden av en bygning som en gang lå her, vist på kart fra 1913 over, markert med pi.

Kulturhistorisk verdi, Kjødehallene:

Hallene viser industrihistorie fra 1950 til i dag. De ligger også i relasjon til tørrdokken, og i samme område der Georgernes verft lå. På mange måter er Kjødehallene siste byggetrinn i en lang industri- og verftshistorie for området. Hallene står både i kontrast til Dokkhuset og tørrdokken (i skala), men ligger også i klar sammenheng – som en fortsettelse. Kulturhistorisk verdi settes til liten, og knyttes til at de inngår i den generelle historien for området.

Tålegrense: Hallene er store i volum og har høy tålegrense for endringer. Kontakt til sjø er det viktigste forholdet som ved endring kan påvirke forståelsen av hallene som kulturminner.

3.2.3 United Sardine Factories

Den store sardinfabrikken ute ved Nordnes ble grunnlagt i 1910. Bedriften tok i bruk bygningene fra tekstilfabrikken Pedek (A/S Petersen & Dekke), som ble oppført i 1886. Den brant i 1892, men ble gjenreist samme år. Bygget ble påbygget i årene 1914-15 (arkitekt Sigurd Lunde), og i 1910 overtok United Sardine Factories (USF). Dette ble en av de største hermetikkfabrikkene i Norge, og de foredlet brisling, sild, makrell, ansjos og også kjøtt. Produksjonen tok slutt i 1973. I ti år ble lokalene brukt til produksjon av diverse emballasje. Etter en ombygging er den gamle fabrikk

blitt Kulturhuset USF, etablert av kommunen, fylkeskommunen og staten som en ikke-næringsdrivende stiftelse der formålet er å legge til rette for drift av et flerbruksbygg for kunst og kultur. Senteret åpnet i 1993.

Eksteriør ved fabrikkene er lite endret siden 1915.

Figur 29. United Sardine Factories AS, siste halvdel av 1930-tallet. Kilde: Billedsamlingen, UiB.

Figur 30. Området med sardinfabrikken i forgrunnen og tørrdokken lenger bak. Bilde ca. 1958. Billedsamlingen Uib.

Figur 31 Bilder over viser USF i dag. Til venstre vises bygningen sett fra sørøst og langs veien «Georgernes Verft». Til høyre vises baksiden av USF, sett fra tørrdokken.

Figur 32. Flyfoto over USF. Kilde: bing.com

Kulturhistorisk verdi, USF:

United Sardine Factories er en viktig fabrikkbygning som viser stedets industrihistorie, og ligger i et sammenheng med havn, strandsone, verft, dokk og industrimiljø. Bygget er representativt for tidlig 1900-talls industriarkitektur av høy kvalitet. Det er svært tydelig i landskapet og lett å lese. Fasaden er opprinnelig, men bygget er ellers helt endret innvendig. Som kulturbygg er USF en ressurs for lokal utvikling og verdiskaping. Kulturhistorisk verdi settes til middels til stor.

Tålegrense: USF er et robust bygg som lar seg både endre og bruke. Form og tårn er viktig, og kulturhistorisk verdi vil bli redusert om dette endres. Det samme gjelder om det skjer endringer i byggets eksteriør med tanke på uttrykk og material.

3.2.4 Samlet kulturhistorisk verdi for kulturmiljø 1

I kulturmiljø 1 finnes flere bygg og anlegg med kulturhistorisk verdi. De viser industrihistorie og verftshistorie, og ligger i en sammenheng. Tørrdokken ved Dikkedokken og USF er særlig viktige enkeltobjekt. Fredete funn i sjø viser tidsdybde. Området har vært brukt til havn og sjørelatert virksomhet i mange hundre år fram til i dag. Kjødehallene er «siste setning» i historien.

Kulturhistorisk verdi samlet for miljøet settes til middels til stor.

Tålegrense: Generelt for dette kulturmiljøet er linjen mot vann viktig, og det å unngå gjenbygging. Store volum tåles, men høyde må vurderes, særlig i forhold til tørrdokken og USF med pipen.

3.3 Småhusbebyggelsen – kulturmiljø 2

3.3.1 Generelt

Det er en historisk sammenheng mellom utviklingen av bedrifter langs strandkanten og boligområdene i bakkant. Flere av bolighusene skal være bygd av arbeidere på Georgernes Verft, og naturlig nok var det mange av arbeiderne som bodde her. Boligområdet som vokste fram var en tett og variert trehusbebyggelse uten regulerte gater. På slutten av 1800-tallet ble det bygget noen leiegårder i mur. Miljøet er et typisk bergensstrøk, og der del av Bergen sitt særpreg.

Figur 33. Småhusbebyggelsen. Kilde: bing.com

Bygningenes alder strekker seg fra 1700-tallet til i dag. Trehusene varierer fra to-etasjers hus med høy kjeller i mur til helt små bygninger med bare noen få rom. Gater og smug er smale. Leiegårdene er forblendet med puss.

Figur 34. Bildet er tatt inn mot småhusbebyggelsen, kulturmiljø 2. I forkant ser man Dokkhuset, som i skala og form ligger i sammenheng med boligområdet bak.

3.3.2 Samlet kulturhistorisk verdi for kulturmiljø 2

Miljøet er et arbeiderstrøk typisk og generelt for Bergen, og er en viktig del av byens sin identitet. Strukturer, både i form av bygninger og veier er bevart og svært lesbart. Det er høye opplevelsesverdier i området. Miljøet har høy form-autentisitet (volum), men her er også stor variasjon i materialbruk og uttrykk. Preget er enhetlig tross stor variasjon fra hus til hus. Gateløpene er særlig viktige for å forstå historien. Miljøet ligger i en klar kontrast til industriområdet ved sjøen – som alltid mer eller mindre har lagt som en buffer mellom sjø og boligområde. Langs sjøkanten har volumene vært større, og stått i kontrast til småhusene.

Miljøet har samlet sett stor kulturhistorisk verdi.

Tålegrense: Eventuelle utvidelser av vei som følge av trafikkøkning er en fare for miljøet. Høyde på nybygg både i selve miljøet og inn mot miljøet kan redusere verdiene. Andre forhold som kan redusere kulturhistorisk verdi er riving av enkeltbygg og generell visuell skjemming. Siktlinjer til sjø er viktig.

3.4 Fredriksberg festning og Galgebakken– kulturmiljø 3

3.4.1 Generelt om området

Fredriksberg Festning og Galgebakken ligger på Nordnes' høyeste område med utsikt over store deler av sentrale Bergen og fjorden.

I prospektet av Dreier under ser man at Fredriksberg var et markant landemerke. Avrettingsstedet Galgebakken er også synlig til høyre for festningen. I sjøkanten ligger Georgernes Verft.

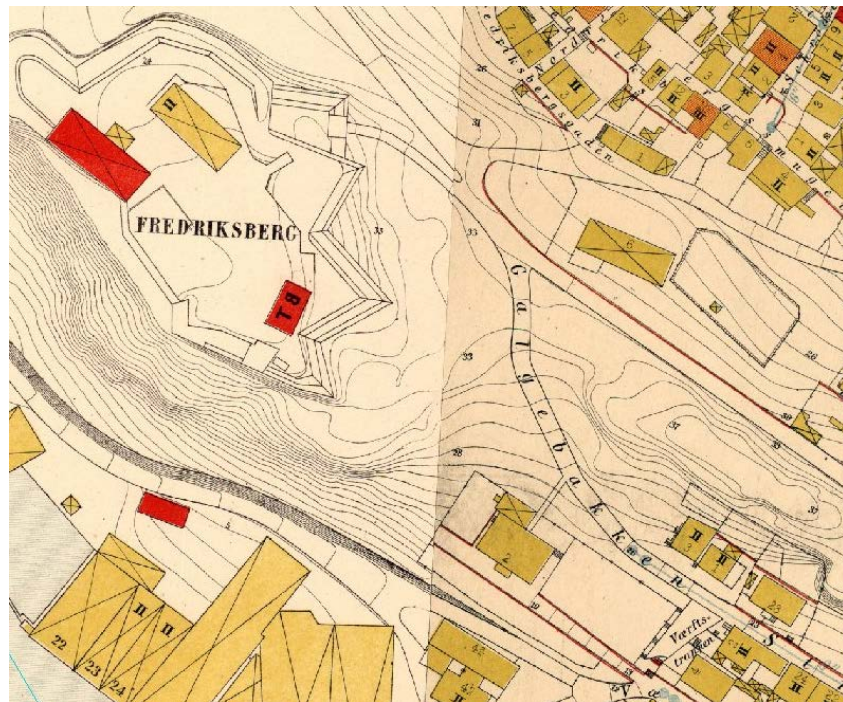

Figur 35. Fredriksberg festning. Kilde: Ormhaug, Knut 1998. Dreiers Bergen. Et utvalg av prospektmaleren J. F. L. Dreiers Bergensmotiver 1800-1833.

Byggingen av fortet på Fredriksberg startet i 1665, men det forfalt, og et nytt ble påbegynt i 1695. I 1706 sto det ferdig. På slutten av 1700-tallet var her fire batterier. Fortet var militært til 1904. Det ble deretter brukt som brannstasjon – en forlengelse av bruken fortet allerede hadde ved at de militære avfyrt brannskudd ved brann i byen. Fredriksberg fikk brannmester, formann og fire konstabler. Brannstasjonen ble nedlagt i 1926. I perioden 1904-1985 har det også vært værstasjon på fortet. Siden 1927 har Nordnæs Bataillons (buekorps) brukt fortet til øving og møter. Fortet er vedtatt åpnet for publikum (2007), men dette er ikke gjennomført.

Flere av bygningene er fra 1700-tallet, bl.a. krutthuset og deler av vaktmesterboligen. Her finnes også en brønn med naturlig kilde.

Galgebakken er i dag en bakke fra Strangehagen opp til Haugeveien som fra 1500-tallet til 1800-tallet ble brukt som avrettingssted. Det skal ha vært et av de mest brukte retterstedene i Norge. Flere kvinner ble brent her, bl.a. Anne Pedersdatter i 1590. Siste halshugging skjedde i 1825.

Figur 36. Kart fra 1880 som viser Galgebakken opp mot Fredriksberg.

Figur 37. Flyfoto tatt mot sør. Fredriksberg til høyre og Galgebakken i midten. Tørrdokken med Dokkhuset og Kjødehallene er også vist. Kilde: bing.com

3.4.2 Samlet kulturhistorisk verdi – kulturmiljø 3

Fredriksberg festning formidler kunnskap om byens forsvar, brannverntjeneste og buekorps. Historien strekker seg fra 1600-tallet og til i dag. Bygninger har blitt endret og tilpasset, men anlegget har likevel et klart opprinnelig preg, og kulturhistorien er lett å lese. Fredriksberg er et komplett anlegg, og ligger i sammenheng med retterstedet Galgebakken.

Galgebakken er et helt spesielt og unik tradisjonssted. Kulturminnet gir kunnskap om hekseprosessen og norsk rettsvesen og rettshistorie. Opplevelsesverdien er stor – til tross for at her er få fysiske element som gir en direkte forståelse av kulturminnet. Galgebakken har stor tidsdybde: fra 1500 til 1800-tallet. Kulturhistorisk verdi settes til stor.

Samlet kulturhistorisk verdi for miljøet er stor.

Tålegrense: Verdien i kulturmiljøet vil bli redusert ved innebygging og brudd i siktlinjer mellom miljøet og sjøen. Miljøet som siluett over Nordnes er særlig viktig for miljøet. Fredriksberg er sårbar overfor ny bruk av bygningene. Innebygging inn mot murverket slik at fortet ikke lenger dominerer Nordnes vil redusere verdien betraktelig. Siktlinjer og kontakt med Galgebakken er viktig. Parken i miljøet er viktig.

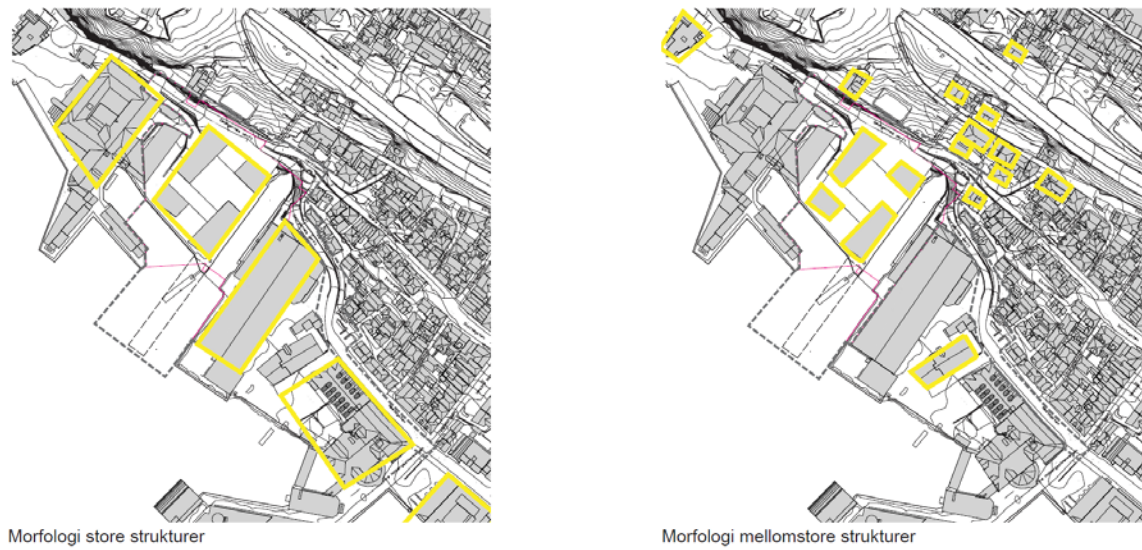
4 PLANENS OMFANG PÅ KULTURMINNER

Innenfor plangrensen medfører planen riving av Kjødehallene og bygging av fire bygningsvolum (i hovedsak bolig). Dokkhuset forlenges sørvestover. Det bygges også en pir nordvest for tørrdokken. Videre båndlegges store areal på grunn av restriksjoner knyttet til middelaldergrunn. Reguleringsplanen er i seg selv en søknad om dispensasjon fra denne fredningen, men nye tiltak innenfor plangrensen vil måtte avklares i forhold til kulturminneloven. Tørrdokk og Dokkhuset legges i hensynssone med bestemmelser som skal sikre verneverdiene.

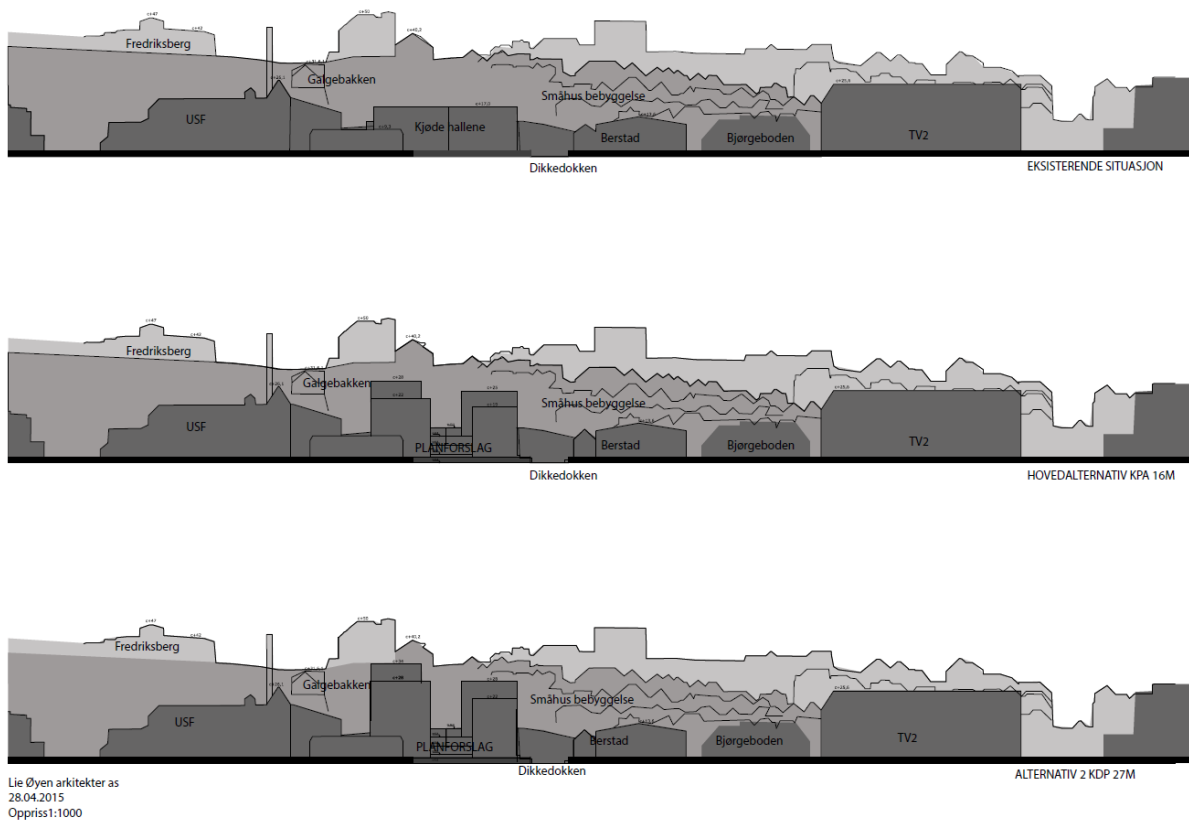

Figur 38. Flyfoto av planområdet. Kilde: bing.com

Kulturminner og kulturmiljø har vært et helt sentralt tema i planarbeidet. For å tilpasse seg eksisterende bygningsstrukturer i området har man gjort grep for både å forholde seg til de store bygningsvolumene, men også de små. Dette er gjort ved å bryte prosjektet opp i fire bygningskropper, som «gjentar» mønsteret fra de mellomstore bygningene i nærheten. Samtidig ligger disse fire nye bygningene slik plassert at de oppfattes som en større helhet – og som dermed tilpasser seg de svært store nabobyggene. Se figurene 38 og 39.

Figur 39. Morfologi for byggene. Til venstre ses prosjektets tilpassing til de store bygningene langs sjøsiden. Til venstre ser man tilpassing til mindre bygninger i nærheten.

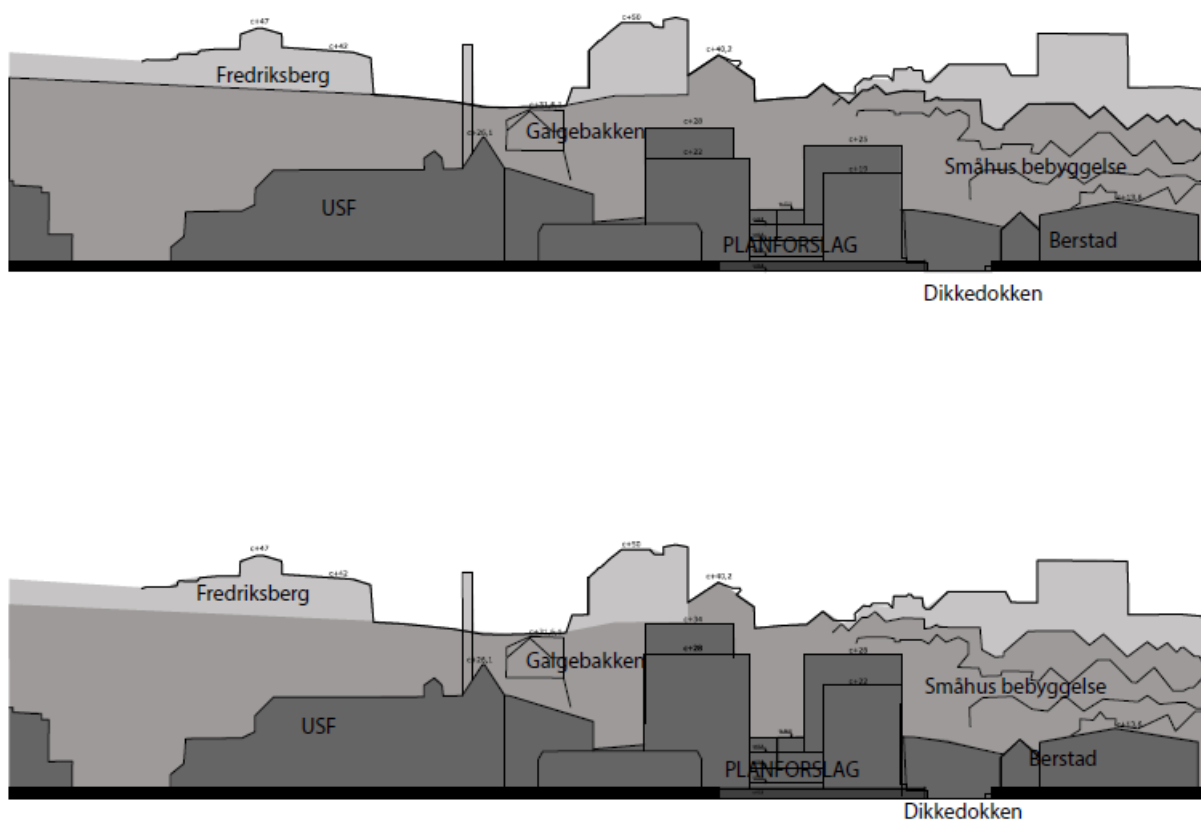
Figur 40. Snitt fra sjøsiden som viser planområdet med omkringliggende bygninger og landskap.

4.1 Verft, dokk og kaier

Kulturmiljø 1, verft, dokk og kaier har fått kulturhistorisk verdi satt til middels til stor. Miljøet er sårbart ovenfor endringer på enkeltobjektene, som tørrdokken, og at kontakt med sjø brytes. Miljøet er ellers preget av til dels store volum som tåler en del endringer. Det er i hovedsak form som er av betydning. USF sitt tårn er markant og viktig.

Planen opprettholder siktlinjene over Dikkedokken og vannspeilet blir ivaretatt som i dag. Hensynssone vern fører til at de kulturhistoriske verdiene tilknyttet tørrdokken blir sikret. Det samme gjelder Dokkhusets fasade – der form og material skal ivaretas. Det tillates et tilbygg til Dokkhuset som forlenger bygningen i lengderetningen. Kjødehallene, som har liten kulturhistorisk verdi blir revet.

Figur 40 under viser hovedalternativet øverst, og alternativ 2 nederst. I hovedalternativet er de nye byggene bedre tilpasset USF og resten av havnemiljøet enn tilfellet er for alternativ 2. Generelt bryter høydene på de nye bygningene med eksisterende bygningsmiljø.

Figur 41. Hovedalternativ øverst og alternativ 2 nederst.

Fjerning av Kjødehallene og nye bygninger høyere enn i dag gir negative konsekvenser for kulturmiljøet. Hensynssone for Dikkedokken og Dokkhuset teller positivt inn. Negativ konsekvens settes til ubetydelig til liten. For alternativ 2 vurderes negativ konsekvens til liten.

4.2 Småhusbebyggelsen

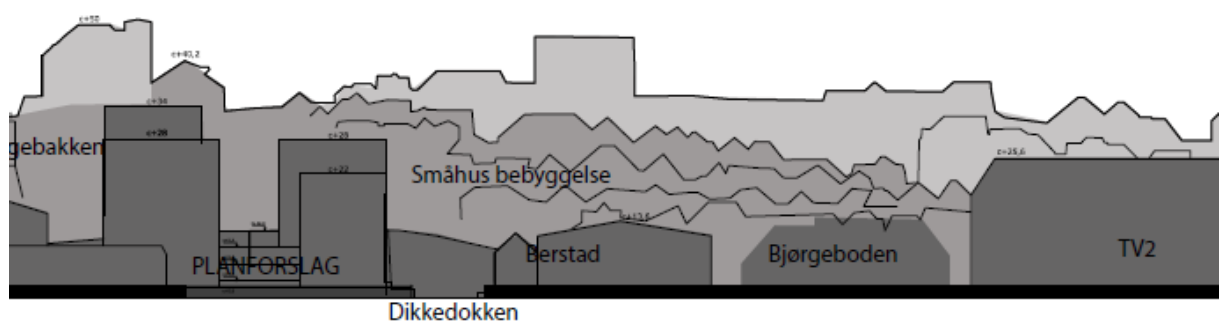
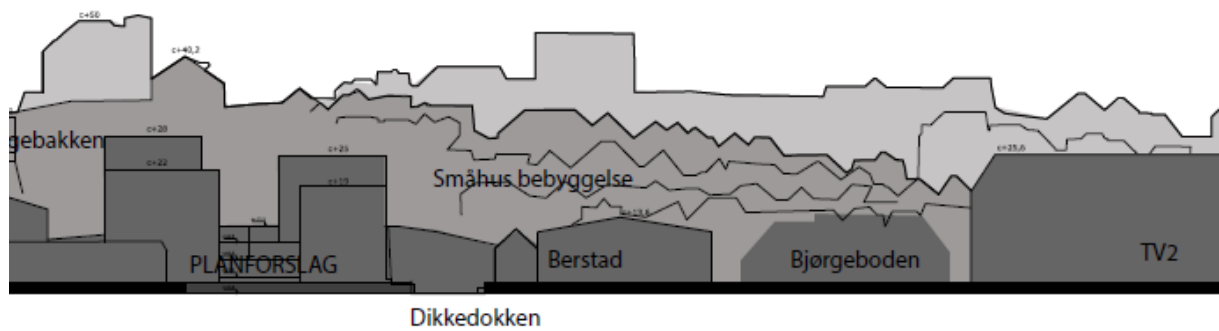
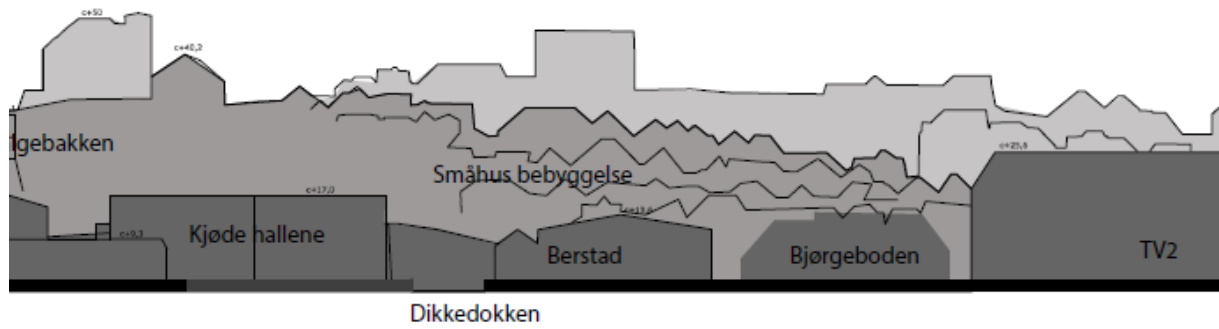
Kulturmiljø 2 omfatter omkringliggende småhusbebyggelse av stor kulturhistorisk verdi. Miljøet er sårbart for høye nybygg inn mot miljøet. Siktlinjer til sjø er viktig.

Planforslaget griper ikke inn i kulturmiljøet direkte, men har påvirkning på den vestligste delen av miljøet. Fjerning av Kjødehallene vil føre til at en stor takflate forsvinner, og blir erstattet av fire bygningsvolum som har mindre i grunnflate, men er langt høyere. Sikt blir dermed endret - redusert ved at bygningskropper rager over småhusene, men bedret ved at det skapes en ny siktkorridor for bolighusene som ligger nærmest planområdet. Negativt omfang reduseres jo lenger bort fra planområdet bolighusene ligger.

Figur 42. Siktlinjer. Dagens situasjon til venstre og hovedalternativ til høyre.

Sett fra sjøsiden (se figur 42) vil ikke hovedalternativet påvirke opplevelsen av småhusbebyggelsen vesentlig. At Kjødehallene forsvinner, og erstattet av flere bygningsvolum, spiller mer på lag med småhusbebyggelsen enn tilfellet er i dag. Alternativ 2 bryter noe mer ved at horisontlinjen langs Haugeveien øverst på Nordnes blir forstyrret.

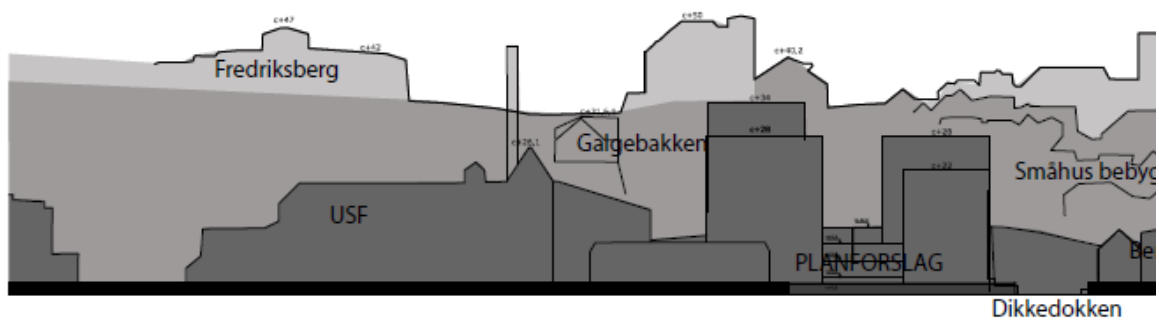
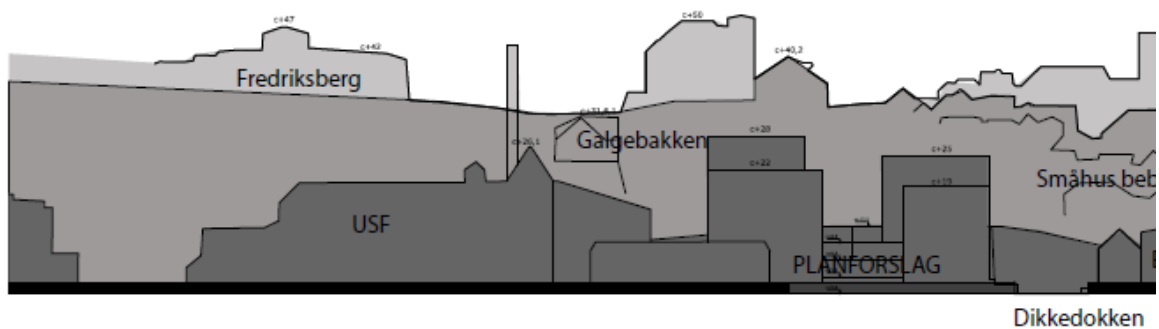
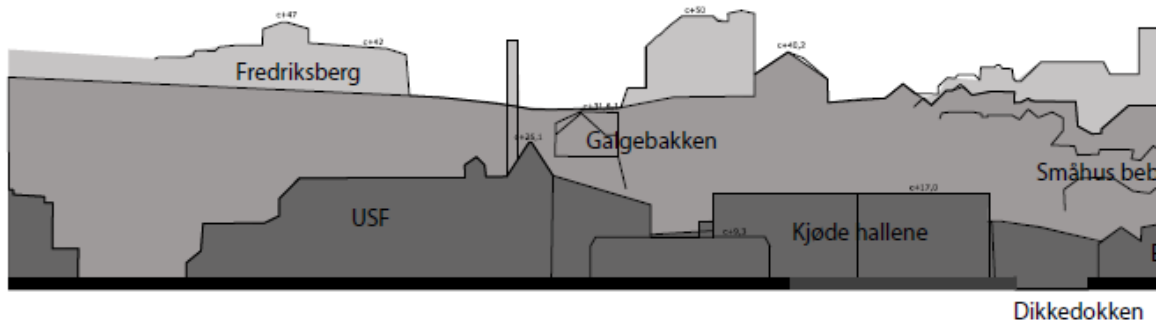
Figur 43. Snitt sett fra sjøen. Dagens situasjon øverst, hovedalternativ i midten, og alternativ 2 nederst.

Hovedalternativets konsekvens for kulturmiljø 2 settes til liten negativ.

Alternativ 2 vurderes som noe mer negativ: liten til middels negativ konsekvens.

4.3 Fredriksberg festning og Galgebakken

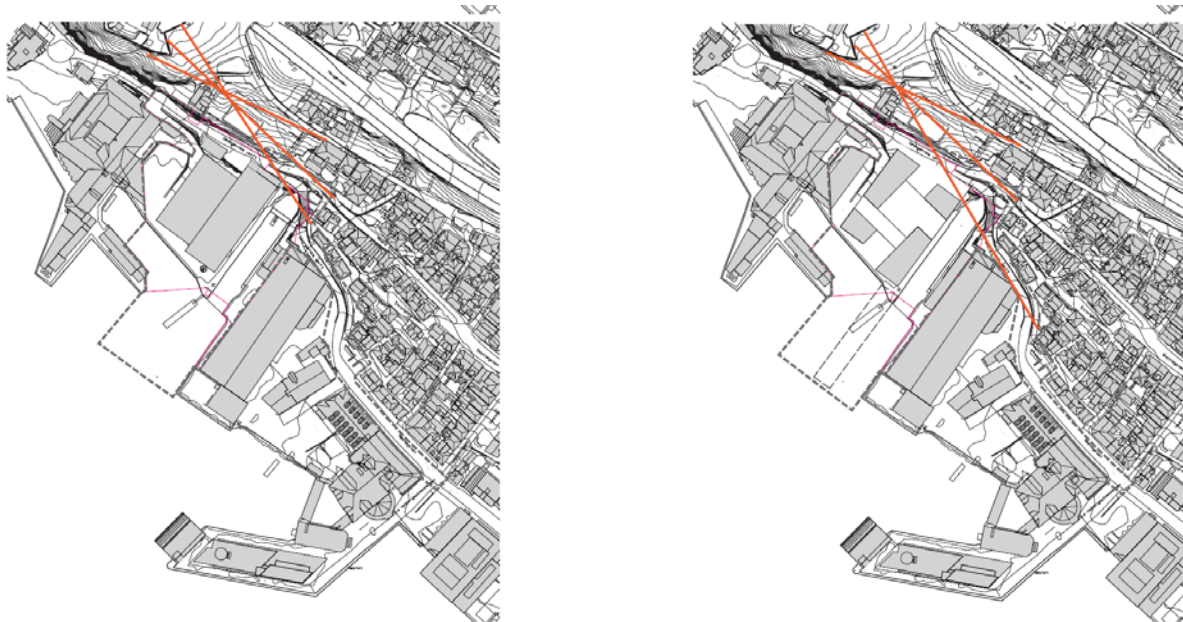
Kulturmiljø 3 med Fredriksberg festning og Galgebakken er et kulturhistorisk miljø med stor verdi. Det er sårbart for brudd i siktlinjer til sjøen, og har en viktig siluett som er del av Nordnes historie og identitet.

Figur 44. Snitt sett fra sjøen. Dagens situasjon øverst, hovedalternativ i midten, og alternativ 2 nederst.

Planområdet påvirker ikke miljøet direkte.

Planen medfører at Kjødehallene som ligger sør for og nedenfor miljøet rives, og blir erstattet av fire bygningsvolum som er høyere. Siktlinjene viser at utsikten fra Fredriksberg blir lite endret i hovedalternativet. Fra festningen vil man se lenger inn i Nøstegaten enn det som er tilfelle i dag. Snitt fra sjøsiden viser også at selv om ny bebyggelse blir høyere, vil ikke Fredriksberg miste sin markante posisjon.

Figur 45. Siktlinjer som viser at kontakt mellom småhusbebyggelsen og Fredriksberg festning ikke blir endret. Dagens situasjon til venstre og hovedalternativet til høyre.

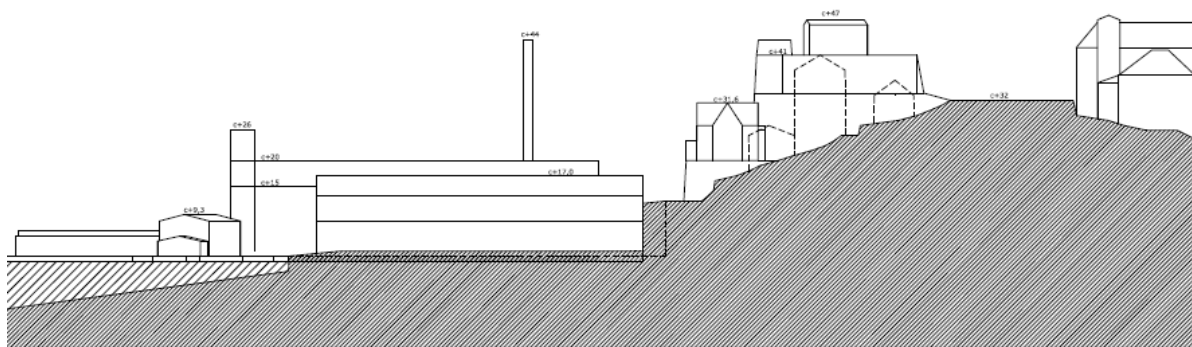
Utsikt fra Galgebakken mot sjø vil bli endret. Fjerning av Kjødehallene vil føre til at en stor takflate lavere enn Galgebakken i dag forsvinner. Ny bebyggelse blir lagt til fire volum, noe som gir en ny siktkorridor mot sjøen fra Galgebakken. Bebyggelsen vil imidlertid bli høyere. Dette gjør at deler av Galgebakken mister noe av sitt utsyn mot sjø, og bebyggelsen blir noe mer påtrengende enn i dag.

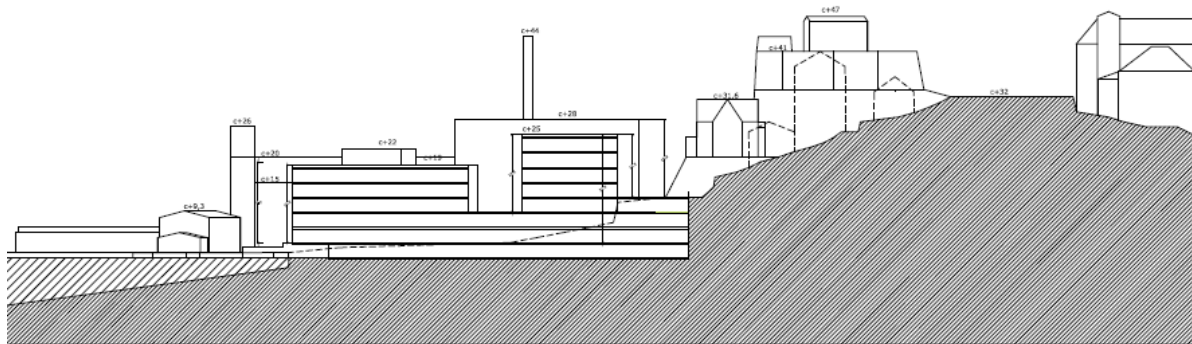
Sikt Galgebakken

Sikt Galgebakken

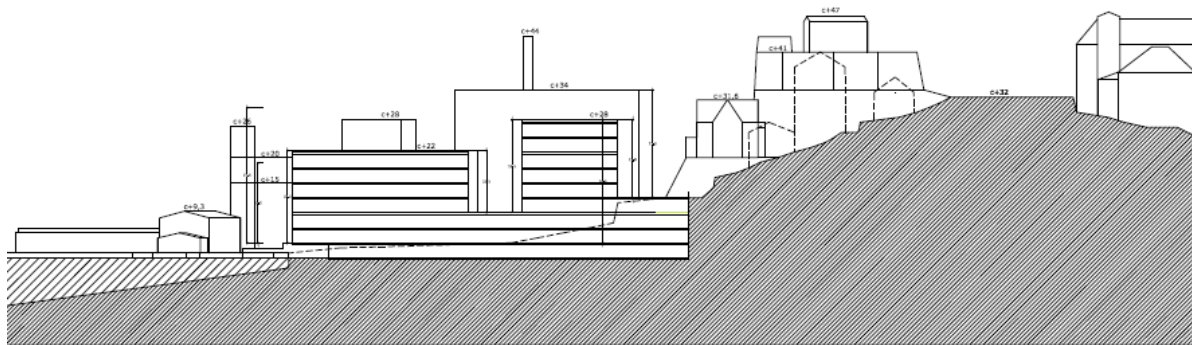
Figur 46. Siktlinjer fra Galgebakken. Dagens situasjon til venstre, hovedalternativ til høyre.

EKSISTERENDE SITUASJON

HOVEDALTERNATIV KPA 16M

ALTERNATIV 2 KDP 27M

Figur 47. Snitt som viser Haugeveien på toppen av Nordnes i høyre del av skissen, og planområdet i venstre halvdel av skissen. Galgebakken ligger i skråningen mellom planområdet og Haugeveien. Øverst troner Fredriksberg festning.

Negativ konsekvens for hovedalternativ settes til liten til middels negativ ved kulturmiljø 3.

Alternativ 2 settes til middels negativ ved kulturmiljø 3.

4.4 Planens samlede konsekvens for kulturminner og kulturmiljø og forslag til avbøtende tiltak

For hovedalternativ 1 settes samlet negativ konsekvens for kulturminner og kulturmiljø til liten negativ. Det er størst negative konsekvenser for retterstedet Galgebakken like nord for planområdet, der tiltaket vil hindre noe utsyn over sjø, og området kan oppleves som mer innebygd. Dette avhjelpest noe ved at det sørges for en ekstra åpen siktkorridor sammenlignet med dagens alternativ. Det teller også positivt inn at Kjødehallenes store takflate fjernes.

Alternativ 2 er mer negativt ved at ny bebyggelse blir høyere. Dette fører til at de negative konsekvensene er større enn ved hovedalternativet, både for USF, småhusbebyggelsen og i særlig grad for Galgebakken. Samlet negativ konsekvens settes til liten til middels.

Uansett alternativ medfører planforslaget at Dikkedokken og Dokkhuset reguleres inn i en hensynssone vern som ivaretar kulturhistoriske verdier. Dette er en positiv konsekvens.

Avbøtende tiltak for begge alternativ er å senke høyden på ny bebyggelse.

5 POTENSIAL FOR NYE ARKEOLOGISKE FUNN

Det er ikke potensial for arkeologiske funn innenfor store deler av planområdet. Det skyldes at området der tørrdokken ligger i dag har vært sjø. Planområdet ligger likevel innenfor fredet bygrunn, markert med lavest potensial for funn. *Det kreves dispensasjon fra Kulturminneloven for alle tiltak innenfor dette området.*

Bergens Sjøfartsmuseum har i forbindelse med planarbeidet meldt at det er potensial for funn i sjø, og gjort krav om marinarkeologisk undersøkelse. Denne er gjennomført. Her ble det påvist en ballastrøys (Askeladden id 119453), og noen løsfunn – omtalt under kulturmiljø 1.

Samlet sett blir potensial for nye funn i forbindelse med planen vurdert til lite. Det er Riksantikvaren som er rette myndighet for å gi dispensasjon for tiltaket i forbindelse med at området inngår i fredet bygrunn. Det kan bli satt vilkår om arkeologiske undersøkelser i forbindelse med en slik dispensasjon.

6 KILDER

Askeladden. Nasjonal fornminnedatabase. Riksantikvaren. www.asketadden.no

Bergen Byarkiv. www.bergenbyarkiv.no

Berger, Ø. H. 1981. Fra Nordnespynten til Vaskerelven, Antikvarisk register for Bergen, sone 3.

Byantikvaren 2008, Kulturminnegrunnlag kommunedelpen Bergen havn

Fossen, Anders Bjarne 1999. Bergen byleksikon. Redaktor Hartvedt. Kunnskapsforlaget.

Fylkesdelplan for kulturminne 1999 – 2010. *Kulturminne – "Kultur viser veg"*. Hordaland fylkeskommune. Bergen 1999.

Gullestad, M 1979. «Livet i en gammel bydel. Livsmiljø og bykultur på Verftet og en del av Nøstet.

Kulturminne og kulturmiljø i konsekvensutgreiingar. Rettleiar. Riksantikvaren. Oslo, 2003.

Lov om Kulturminner. <http://www.lovdatab.no/all/nl-19780609-050.html>

Informanter:

Einar Kjøde

Nettressurs:

Fotomuseum Bergen: www.fotomuseum.bergen360.no

Bergenskart: www.bergenskart.no

Billedsamlingen UiB : <https://marcus.app.uib.no/billedsamlingen/f?p=325:1:>